

'Z IZTA HÈRTA ZAIT ZO LIRNA

La vita è un cerchio che inizia allo stesso modo in cui finisce. Il corpo invecchia ma la mente può restare lucida ed allenata. A questo scopo sono state introdotte le Università della Terza Età e del Tempo Libero ed una di queste è attiva anche a Lusema: nei mesi invernali, ogni martedì, gli anziani si trovano per imparare qualcosa di nuovo o per rispolverare conoscenze già acquisite, per riempire il tempo libero e per stare in compagnia.

Di laüt vodar terza età

Archivio KIL

'Z lem iz a roaf: 'z heft à lai bo 'z rift. Àniagladar moment in lem iz uantze, naüge un gântz àndarst baz di àndarn un 'z mentsch mocht gian affon staigele von lem lai a bòtta un hërta vür. An earstn, balma sait no khindar, ma lirnt, ma limt a kultur, a zung un ma schauget aft'i bèlt. Balma kressart ma nützt baz ma hatt gelimt zoa zo maga arbatn, machanen au a haus, khoavanen an auto un hãm a famildja. An lest, balma khinnt alt, 'z rifta di zait zo übarleganen baz vor a mentsch saitma khennt, baz ma hatt getânt vo djüst un gevelt in lem, un – azmaz bill – makmase no korédjarn. Ànka azma böllat lem vor hërta, bar bizzan gerècht ke alle, palle odar spet, barnt mochan gian zuar a zait vo involutziong: an earstn dar laip, spetar 'z him, lai di seal steat gelaich. Ma dar laip mage tian baz dar bill, bichte iz halt 'z him alenart un hërta bachant zoa zo maga gian zuar dar zait gântz glentze. Baz izta alóra vo pezzar baz zo maga sogetarn zo lesa, studjarn, schraim un limen ànka azma sait vür pinn djardar? Alz ditz iz dar zil vodar Università della terza età e del tempo libero boda bill azta di eltarstn khemmen z' soina bidar a toal vodar kultur. Da earst Università iz gebortet a Torà 'z djar 1975 un in bianezait hãmda öffe gitânt àndre sèdi in gântz Beleschlânt un haüt soinsa sinamai zboahundart sèkhs un achtzekh boda arbatn panàndar pinn musei, pinn paròkie un pin kamoündar. Ummana iz girift atz Lusém o: di Lusérnar – sidar z' djar 2001 - alle erta in tages auz pa herbest un bintar vennense zo lirna eppaz naügez, zo vornaügra baz ma sa hatt gihatt gilimt in ar bòtta, zo traga vür interressi bo ma hatt magare gemocht leng aft zaitn un daz earst von alln z' stiana panàndar. Azma vorst dar Gemma Nicolussi Paolaz - ummana von Lusérnar boda sidar hërta geat in di Università - baz se pensart von letziongen, si khütt: "Bar hãm ägivánk in 2001 un da sèll bo daz hatt auvagevunnt iz gest di Anna Maria Trenti vodar kultur, i pinn gest in sotschale un alóra saibar gest quat zo traga vür in prodjètt vor noün djar. Est, pittar naüge Aministrazziong, izta di Mariella Gremes boda geat vürsnen pittar terza età. 'Z iz eppaz interessànte un 'z berata alz zo lirna: finn azze mage, i barta schar gian". Ma bar propio khòh ke atz Lusérn khindar un eltarstn hãm soi bichtege platz in di kultur un in di zung un vor se 'z barta hërta soin zait zo haltase djung in seal un in him.

Andrea Zotti

CIMBRO

Bètschato en Palai!

di Nadia Moltre

MÒCHENO

As de 12 van
hourneng der
Bètscho, de Bètscha
ont der Oiertroger
bòrtn òlla en Palai
ver en leist
to Vosnòcht

Arkiv BKL

L'appuntamento è per martedì di grasso, ultimo giorno di Carnevale, ed è rivolto a tutti: ritroviamoci a Palù per vivere insieme la famosa mascherata dei Bètsche! I tre protagonisti sono il vecchio (Bètscho), la vecchia (Bètscha) e il portatore delle uova (Oiertroger), accompagnati dai coscritti, dai musicanti e dalle maschere. Nell'arco dell'intera giornata, visiteranno tutte le case del paese, riproponendo un rituale che, anno dopo anno, ha mantenuto le sue dinamiche originarie pur sapendosi rinnovare a causa dei cambiamenti che il tempo ha apportato alla vita del paese.

En leist to Vosnòcht der trèffpunkt ver òlla ist en Palai za schaug de Bètsche. Der doi prauch, zömm pet en sèll va de Stela, ist der bichteche prauch va Palai, as ist ober en hèrz va òlla de bersintoler aa. Schoa' va kinn envire denke mer der lust ont der vrait as i hòh gahòt za gea' en vòschnto en Palai ont aa de vorcht za tschbinnen za kemmen paruastr as en tschicht van bètscho. No de mai'na gadenken der bètschato en Palai ist òlbe glaich plim ober nèt òlla fursche bissn rècht òlls sèll as en an gònze to de bètsche tea'. S sai' de koskrittn as de miasn vrong drai lait za gea' en bètscha, ont òlbe de koskrittn miasn vrong en de diarnen za paroatn de turtn as barn kemmen austoaht. De mearestn lait vinnen se en Palai schubet nomitto, ober der to van bètsche vònkht u' schoa' en de vria, keing um nai'na benn as de vinnen se aninn kan Vròttzn za paroatn se.

De gabanter as de leing se u' sai' òlbe de glaichen: der bètscho hòt a por bollega tunka zas ont a baies hemet, bou as der hòt versteckt, as en puckl, a schippèl va stroa' ont heib as s bart kemmen verprennt zobenz en vòschn. Der bètscho dòra, as en kopf, hòt er an schea'n, groasn schbòrzn huat, ont en de hent an dicken bakett, as der praucht za hom kròft za laven ont hupfen vouraus en de bètscha. De

bètscha ist u'galeikt pet an òltn tschònt va òll to ont an virta, an huat as en kopf ont an pesn en de hent as de praucht ver za laven no en bètschto ont macken en. Peada sai' paruastr en tschicht. Zömm pet sei' ist òlbe no der oiertroger as, schea' u'galeikt per an gabònt van suntecher ont de kraks as en puckl, en an iats haus der kriakt de oier as men tuat prauchen za kochen de turtn ont as men opfert ver a mess ver de òrmen sealn. De doin drai lait gea' en an iats haus va Palai, de hòltn se au vour de tir ont der bètscho tuat sa'n derbail as der mòcht, ver an iata familia, an ausòndern buntsch. De bètscha pet en pesn tuat unterlucken òlls, asou, pet en riven van binter ont der u'vòng van langes, mut s bol augea' sèll as men hòt gabintscht. Ont asou envire ver an gònzn to, pet en bètscho as der laft ont der hupft vouraus ont de bètscha as de laft en

no. Zömm pet sei gea' aa de koskrittn en spacada, de musikantr ont de òndern maskere. A vòrt en an iatn hoff, iaz lai en drai platz, de bètsche dòra mòchen testament. Derbail as de tònzn, zan earstn der bètscho ont schubet derno de bètscha vòlln en dru abia toat: der ònder suacht, vinnt ont lest der testament bou as pet a satara kemmen vourganommen ont austoaht zbischn de morosn òlla de pahalter va Palai, en an ausòndern komischen vurm as bëcksht òlla de regln van boretn lem. Schubet derno kemmen austoaht de turtn ont vortgaborven as en vèlt de pfònnen, pet der groas buntsch as schellet a quats jor ver de pauern sai'. Zobenz dòra, vour za riven òlls, tuat men u'kentn der vòschn bou as s kimmpt verprennt der puckl va stroa' ont heib van bètscho aa, ont asou rift se de Vosnòcht va Palai. Òlla sai' ingalònnnt en Bètschato en Palai!

Arkiv BKL

Jota Zotti

SEGNÈI DE DESEJES E DEPENDENZES: N NEF SERVJE A LA LETA ENCE TE FASCIA

"Segnèi de deseje e vides per l dialogh: colun comportament anter genitores e fies?". Chest l titol del referat con la psichiatra e coordenadora del SERT de Trent Roberta Ferrucci (nella foto), metù a jir instadi te sala del consei del Comun Generel de Fascia. A tegnir la paroles dantfora, Cristina Donei, procuradora de Fascia, che à prejentà ence l proget de na portina neva de informazion e prevenzion te Fascia.

Andrea Bortot president del ApDp (la ONLUS provinzièla per la dependenzes patologiches) l'é jir ite te l lurier portà inant da lia. Sul tegnir trentin, la ApDp è dò a lurèr a contat strent con l Comun Generel per proferir doi sort de servjes: un che revèrda la prevenzion e l'auter che à da fèr con la consulenzes a persones che à sun sò troi de vita valch dependenza. Dantfora ven scutà e dat sostegn psicologich. Chesta ativitàes les vegn portèdes inant dut l'an a la longia a Poza, les é del dut deband e les vegn proferides tel gran respet de la privacy de vigni un. La psichiatra Roberta Ferrucci à dat un interpretazion de la prevenzion de la dependenzes. L'é chest un problem delicat che per egn a revardà dantdadut alcool e droghes o problemes leé a l'alimentazion, ma ti ultimes egn l'évegnù fora dependenzes neves, desché cheles "da internet" o dai jeghes, desché le "slot machines". Tel Trentin l'é 7 mile persones dependentes dal jech de la "slot machines" à recordà te sia paroles dantfora la procuradora Cristina Donei. L'à dapò dit un gran detelpai ai gropes de auto mutuo aiut, ai club di alcolisc' in tratament (n'é 5 te la Val e che porta inant sia ativitàes dal 1985) e ence a la neva sociazion dal inom "Occhio al gioco" de Marino Pederiva per el lurier che jà i fesc te Fascia. A chis, ades, se jonta ite na neva colaborazion per dèr un aiut sul post zenza cogner jir fin te la zità de Trent. Desché dit, l'évegnù prejentà la portina che sarà a la leta n òuta al meis tel comun generel con un numer de fonin de riferiment per apuntamenc' (L numer l'é 380 2668817). Andrea Bortot de la APDP a recordà amò che l'obietif de na persona de referiment te Fascia vel esser n aiut e n sostegn a la families te situazions de dependenza con l'inteziion de colaborèr con altra sociaziions e lies che laora sul post. Del lurier fat dal SERT à rejonà più a visa la coordenadora Ferrucci. La relazion con la families la é de gan valuta, desché fundamentel l'é ence che la families sapie da recognoscer i segnèi de situazions problematiches che verc' i ujes a la dependenzes. Auter aspet important l'é che la families abie un referiment stabol olà domanèr consees sun co se comporter con i fies e con persones jà più granes. Ancheondi la dependenzes no les va a tocher demò i joegn, ma semper de più jent grana.

m.d.

LADINO